

กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม
ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

The Process of Developing Strong Communities with the Buddhist
Way of Ban Boon Chaem Community, Nam Lao Sub-District,
Rong Kwang District, Phrae Province

พระครูไพบูลย์ธรรมารักษ์¹, พระใบฎีกาศักดิ์ดิษฐ์ ส่วโร², พระราชเชมมารักษ์³

Phrakhru Paiboonthammarak¹, Phrabaidika Sakdithat Sangvaro², Phra Rajakhemakorn³

วิทยาลัยสงฆ์แพร่, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย¹,

วิทยาลัยสงฆ์แพร่, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย²,

วิทยาลัยสงฆ์แพร่, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย³

Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University¹,

Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University²,

Phrae Buddhist Collage, Mahachulalongkornrajavidyalaya University³

Email: eakkarakdangaye2566@gmail.com

(Received: Sep 3, 2023; Revised: Sep 30, 2023; Accepted: Sep 30, 2023)

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นการนำเสนอผลการศึกษาค้นคว้าจากวิจัย “กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่” โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธ 2) เพื่อการศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ และ 3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการศึกษาเชิงเอกสารประกอบการศึกษาภาคสนามจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 รูป/คน และการสนทนากลุ่มย่อย แล้วนำมาวิเคราะห์ประกอบเนื้อหาในวิทยานิพนธ์

ผลการศึกษาพบว่า

1. การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธ เป็นทิศทางการพัฒนาที่อยู่บนพื้นฐานการพึ่งตนเองโดยอาศัยกระบวนการจัดการชุมชนในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ โดยมีวิธีคิดที่มีพื้นฐานจากระบบคิดเดิมของชุมชนหรือภูมิปัญญาพื้นบ้านผสมผสานเข้ากับวิธีคิดและระบบการจัดการของสังคม ความเข้มแข็งและยั่งยืนของคนหรือสังคมชุมชนเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง สิ่งแวดล้อม ศาสนา วัฒนธรรมและประเพณีโดยยึดหลักความพอดีและพึ่งตนเองได้โดยการสร้างคนดีคนเก่งมีความรับผิดชอบและถึงพร้อมด้วยคุณธรรมเชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันและเป็นการบูรณาการทางสังคมก็จะก่อให้เกิดความสมดุล

หรือสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืน ซึ่งในการวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 มาทำการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง จึงเป็นเป้าหมายของการพัฒนาเพราะเป็นรากฐานของความสำเร็จในทุก ๆ ด้าน

2. กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านบุญแจ่ม อำเภอร่องกวาง จังหวัดแพร่ พบว่ามีกระบวนการ 6 ขั้นตอนประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์สถานการณ์ (2) การวางแผน (3) การพัฒนาโครงการและกิจกรรมของชุมชน (4) ติดตามและประเมินผล (5) ดำเนินการส่งเสริมความร่วมมือ และ (6) การวิเคราะห์ผล ซึ่งทั้ง 6 ขั้นตอนนี้มีองค์ประกอบครอบคลุมการพัฒนาใน 4 มิติ คือ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม ด้านวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อม

3. ผลการวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง พบว่า กระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอนมีเนื้อหาที่สอดคล้องกันกับหลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 ธรรมของคนดีธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษมี 7 ประการคือ 1) ฉัมนัญญาตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2) อัถถัญญาตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล 3) อัถตัญญาตา รู้จักตน 4) มัตตัญญาตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญาตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสัจญญาตา รู้จักชุมชนสังคม 7) ปุคคสัจญญาตา รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการอันเป็นคุณสมบัติภายในตัวบุคคล ซึ่งมีคุณสมบัติเหล่านี้ เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ที่จะทำให้บุคคลสามารถจัดการสามารถปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างภายใต้การมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของชุมชน ให้บรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชนได้ตามเป้าหมาย

คำสำคัญ: การพัฒนาชุมชน, ชุมชนเข้มแข็ง, วิถีพุทธ, ชุมชนบ้านบุญแจ่ม

Abstract

This article presents the results of the research “The Process of Developing Strong Communities with the Buddhist Way of Ban Boon Chaem Community, Nam Lao Sub-District, Rong Kwang District, Phrae Province” with the objectives; 1) to study the concepts and theories concerning Buddhist strong community development, 2) to study the Buddhist strong community development process of Ban Boon Chaem Community, Nam Lao Sub-district, Rong Kwang District, Phrae Province, and 3) to analyze the process of developing a strong community in the Buddhist way of Ban Bun Chaem Community, Nam Lao Sub-district, Rong Kwang District, Phrae Province. This research was qualitative research, using a documentary study method with field studies from in-depth interviews from 15 key informants and small group discussions. Then analyzing the content of the thesis.

The research Finding

1. Development of a strong community in the Buddhist way. It is a direction of development that is based on self-reliance by relying on community management processes in various areas of development, with a way of thinking based on the original thinking system of the community or folk wisdom integrated with the way of thinking and management system

of the society. The strength and sustainability of people or community society is a continual development from the economic, social, political, environment, religion, culture and tradition foundations based on the principles of moderation and self-reliance by creating good, talented, responsible and virtuous people. Linked to the same story and social integration will lead to a balance or a strong and sustainable society. In this research, the researcher used the Sappurisa-dhamma principles to analyze the strong community development process. It is the goal of development because the foundation of success in every aspect.

2. The strong community development process of Ban Boon Chaem community Rong Kwang District, Phrae Province, it was found that there was a 6 steps process consisting of 1) situation analysis 2) planning 3) development of community projects and activities 4) monitoring and evaluation (5) action to promote cooperation and 6) Results analysis, in which all 6 steps have components covering development in 4 dimensions: economic, social, cultural and environmental.

3. The results of the analysis of the strong community development process found that all 6 steps of the process have contents that are consistent with the 7 *Sappurisa-dhamma* principles; 1) *Dhammaññutā* : knowing the law or knowing the cause 2) *Atthaññutā* : knowing the purpose or knowing the consequence 3) *Attaññutā* : knowing oneself 4) *Mattaññutā* : knowing how to be temperate 5) *kālaññutā* : knowing the proper time 6) *Parisaññutā* : knowing the assembly or knowing the society 7) *Puggalaññutā* : knowing the individual. The 7 virtues which are qualities within a person which has these properties. It is a completely interrelated component and factor that enables individuals to be able to manage all tasks within the participation and self-reliance of the community. To achieve success in community development according to the goals.

Keyword: Community development, Strong community, Buddhist way, Ban Boon Chaem Community

บทนำ

การพัฒนาท้องถิ่นอย่างเต็มรูปนั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ยาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของประเทศไทยของเรา ซึ่งท้องถิ่นขาดความเป็นอิสระขาดความช่วยเหลือร่วมมืออย่างถูกวิธีจากรัฐบาลกลาง นักบริหารหรือผู้นำของท้องถิ่นที่สามารถ “ทำให้เกิดความเจริญ” ขึ้นในท้องถิ่นของตนได้ นับว่ามีสมรรถภาพมาก ถึงแม้จะไม่เข้าใจกระบวนการพัฒนาการพัฒนาเลยก็ตาม ความปรารถนาที่จะให้ท้องถิ่นเข้ามามีบทบาทในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างมีระบบได้นั้น ต้องเกิดความพยายามและความจริงใจของรัฐบาลกลาง ที่จะร่วมกันสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารส่วนกลาง ราชการบริหารส่วนภูมิภาค และการบริหารส่วนท้องถิ่น

บนเป้าหมายและวิธีการอย่างมีระบบที่แน่นอน อันที่จะนำไปสู่การพัฒนาชาติบ้านเมืองเป็นส่วนรวม ปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมให้ท้องถิ่นได้เข้ามามีบทบาทในการพัฒนาประเทศ ซึ่งรัฐบาลจำเป็นต้องคำนึงถึงสิ่งเหล่านี้คือ 1) การจัดระบบการปกครองและระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินที่แน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องรูปแบบของการบริหารส่วนท้องถิ่น 2) สร้างระบบและระเบียบตลอดจนขั้นตอนของการพัฒนาบทบาทของการบริหารส่วนท้องถิ่นร่วมกัน 3) สร้างสภาวะผู้นำในท้องถิ่น โดยการเปลี่ยนแปลงทัศนคติ พฤติกรรม ตลอดจนการให้ความรอบรู้ทางการบริหารการพัฒนา จากความหลากหลายและความแตกต่างของของผู้คนในครอบครัวในชุมชนในสังคม ให้และเผื่อแผ่กัน ชุมชนก็จะสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน (ทาริตา แต่งเส็ง, ฌัฐวิภา ทองรุ่ง และกัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์, 2563)

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การใช้หลักธรรมเพื่อการจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธ และส่งผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น ประกอบด้วย หลักที่ภูธธัมมิกัตถสังวัตตินิกธรรม (หัวใจเศรษฐี) ได้แก่ 1) อุฏฐานสัมปทา (อุ) หมายถึง ขยันหา การถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงานประกอบอาชีพอันสุจริต 2) อารักขสัมปทา (อา) หมายถึง ขยันรักษา การถึงพร้อมด้วยการรักษา 3) กัลยาณมิตรตตา (กะ) หมายถึง การเลือกคบคนดี การรู้จักคบคนดีหรือมีกัลยาณมิตร และ 4) สมชีวิตา (สะ) หมายถึง มีความเป็นอยู่เหมาะสม (เลือกใช้) หลักศีล แปลว่า การรักษากายใจให้เรียบร้อย และยังหมายถึงข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม (สุชีพ ปุญญานุภาพ, 2551) อาวาสสัมปทา หมายถึง ที่อยู่ซึ่งเหมาะสมนรมณ์ ไม่พลุกพล่านจอแจเกินไป และการอยู่ร่วมกันต้องรู้จักแบ่งปันเผื่อแผ่สังคหวัตถุธรรม ประกอบด้วย ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตตา การอยู่ร่วมกันต้องถ้อยที่ถ้อยอาศัยซึ่งกันและกัน การจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธซึ่งสังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ดังนั้น การจัดการชุมชนตามแนววิถีพุทธและมีผลต่อการพัฒนาท้องถิ่น พัฒนาวีถีชีวิตและความเป็นอยู่ ใช้ชีวิตในสังคมอย่างมีคุณค่า ใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างประหยัด และให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม เพื่อการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืน

พระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมพิตร ได้พัฒนาหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อที่จะทำให้ประชาชนชาวไทยได้เข้าถึงทางสายกลางของชีวิตและเพื่อคงไว้ซึ่งทฤษฎีของการพัฒนาที่ยั่งยืน เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักแนวคิดในการพัฒนาตนเองโดยตั้งอยู่บนความไม่ประมาท โดยคำนึงถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล การสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว ตลอดจนใช้ความรู้ความรอบคอบ และคุณธรรม ประกอบการวางแผน การตัดสินใจและการดำเนินชีวิตตนเอง (ค่านาย อภิปรีชญาสกุล, 2558) และตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 ฉบับที่ 10 ฉบับที่ 11 และฉบับที่ 12 ได้ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมทุกของภาคส่วน ทั้งในระดับชุมชน ภูมิภาคและประเทศ ในการร่วมกันกำหนดแนวทางในการพัฒนาประเทศสู่ความสมดุลยั่งยืน โดยใช้ “คน” เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่เป็นองค์รวมพร้อมทุกด้าน ทั้งสุขภาพ ร่างกาย จิตใจ และชีวิตความเป็นอยู่ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็ง จึงมีการน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน (กมลวรรณ ศรีเจริญจิตร, 2557)

กรณีศึกษาชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องวาง จังหวัดแพร่ เป็นหมู่บ้านเศรษฐกิจ

พอเพียงต้นแบบ รองชนะเลิศอันดับ 1 ระดับจังหวัด ตามโครงการเชิดชูเกียรติเครือข่ายพัฒนาชุมชนดีเด่น จังหวัดแพร่ ประจำปี 2556 ได้รับงบประมาณจากกรมการพัฒนาชุมชนปี 2556 (สำนักงานพัฒนาชุมชน อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่, 2565) จากการที่ได้ได้นำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนอย่างเต็มความสามารถ โดยบ้านบุญแจ่มได้มีการดำเนินวิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียงในครัวเรือน เน้นการพึ่งพาตนเอง เชื่อมั่นในองค์ความรู้ของคนในชุมชน อีกทั้งมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ชุมชนของตนเองเป็นแหล่งศึกษาดูงานด้านเศรษฐกิจพอเพียงลำดับต้น ๆ ของจังหวัดแพร่ และมีศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงบ้านบุญแจ่มเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในการเป็นต้นแบบมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้น จะเห็นได้ว่าแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ถือเป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนบนพื้นฐานของหลักการและหลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นเสมือนหลักในการสร้างความสมดุลของชีวิตให้เกิดขึ้นแก่คนในชุมชน และจะเป็นเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างคนในชุมชนให้เกิดการมีส่วนร่วมในการกระทำเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง และจะสามารถนำไปสู่ชุมชนที่เข้มแข็งได้ในอนาคต

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นจึงเป็นที่น่าสนใจว่า ความยั่งยืนของการพัฒนาชุมชนเศรษฐกิจพอเพียงตามแนววิถีพุทธ จากกรณีศึกษาชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ จะมีกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธอย่างไร และมีการประยุกต์คำสอนทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชนของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ให้เกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งอย่างไรบ้างที่จะสามารถนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ด้านการพัฒนาชุมชนวิถีพุทธอย่างยั่งยืนและเป็นต้นแบบในสังคมไทยต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธ
2. เพื่อการศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่
3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่

การทบทวนวรรณกรรม

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่” ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าเอกสาร ตำรา เกี่ยวกับแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งและการมีส่วนร่วมชุมชน

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้ การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลง หรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชน สำหรับกระบวนการ

เสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำและมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2554)

การพัฒนาชุมชน หมายถึง การร่วมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้ชุมชนมีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินงานไปในทิศทางที่ตนต้องการ การทำงานพัฒนาชุมชนในขั้นแรกจะต้องอาศัยความร่วมมือกำลังกัน ของราษฎรในชุมชนนั้นในการช่วยตนเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือ ทางด้านวิชาการจากหน่วยงานราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ (Dunham, P. J., Hurshman, A., Litwin, E., Gusella, J., Ellsworth, C., & Dodd, P. W., 1998) การพัฒนาชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของกรรมวิธีทั้งหมดที่ใช้ในการสร้างความเจริญให้ชุมชน เป็นส่วนที่มีลักษณะที่เห็นได้ชัดแตกต่างออกไปโดยประกอบด้วย การช่วยตัวเอง การพิจารณาถึงความต้องการที่แท้จริงของประชาชน การพิจารณาถึงลักษณะของสังคม วัฒนธรรมประเพณีและลักษณะอื่น ๆ ของชุมชนนั้นเป็นส่วนรวม (Peter Du Sautoy, 1962) การพัฒนาชุมชนเป็นขบวนการทางสังคม ซึ่งประชาชน ในชุมชนนั้น ๆ ได้มีส่วนร่วมในการวางแผนและปฏิบัติการก่อตั้งกลุ่มและวางแผนใน การแก้ปัญหาของเขา ตลอดจนขอความช่วยเหลือจากองค์การรัฐบาลหรือองค์การอาสาสมัครอื่น ๆ (Miniclier, L., 1969) การพัฒนาชุมชนเป็นกระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น โดยความร่วมมืออย่างจริงจังของประชาชน และควรจะเป็นความคิด ริเริ่มของประชาชนเองด้วย แต่ถ้าประชาชนไม่รู้จักริเริ่มก็ให้ใช้เทคนิคกระตุ้นเตือนให้เกิดความคิดริเริ่ม ทั้งนี้เพื่อให้กระบวนการนี้ได้รับการตอบสนองจากประชาชนด้วยความกระตือรือร้นอย่างจริงจัง (สุภาพ บุญไชย, 2553)

การมีส่วนร่วม คือ การให้ชุมชนในท้องถิ่นผู้ใช้ประโยชน์จากงานนั้น ได้เข้าร่วมทำ ร่วมคิดร่วมตัดสินใจด้วย ซึ่งการที่ชุมชนในท้องถิ่นจะมีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดบริการท้องถิ่นควรจะมีการรับรู้ข้อมูลข่าวสาร การแสดงความคิดเห็น การปรึกษา การตัดสินใจเข้าร่วมโครงการรวมถึงการเข้าร่วมประชุมในชุมชน การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชนและการได้รับผลประโยชน์ร่วมในกิจกรรมท้องถิ่น นิยามศัพท์ของคำว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชน” โดยมีแนวคิดที่น่าสนใจและสอดคล้องกับการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ คือ

การมีส่วนร่วมของชุมชนว่าสมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ 1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร 2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนารวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ 3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน 4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (สุธี วรประดิษฐ์, 2553) นอกจากนี้ การมีส่วนร่วม ยังหมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณา ตัดสินใจการร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลกับประชาชนเอง มนุษย์ทุกคนต่างมีความปรารถนาที่จะอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม และเป็นที่ยอมรับของผู้อื่น พร้อมทั้งจะอุทิศเพื่อกิจกรรมของชุมชน ขณะเดียวกันมนุษย์สามารถพัฒนาได้ถ้ามีโอกาสและได้รับการชี้แนะอย่างถูกต้อง (วันดี พินิจวรสิน และอรศิริ ปาณินท์, 2551)

2.2 ทฤษฎีชุมชนเข้มแข็ง

1) ทฤษฎีการสร้างกลยุทธ์

ชุมชนเกิดจากการรวมตัวของผู้คนทั้งในชนบทและในเมือง ในหมู่บ้านและระหว่างหมู่บ้าน

อำเภอ จังหวัด ในอาชีพหนึ่งหรือในความสนใจร่วมกันของคนหลายอาชีพจากหลายแห่งหลายพื้นที่การรวมตัวกันดังกล่าวมีทั้งที่เป็นมูลนิธิ เป็นสหกรณ์ สมาคม หรือรูปแบบอื่น ๆ ที่ไม่ได้จดทะเบียนรวมกันเป็นกลุ่มอาชีพเป็นชมรม มีกติกาหลักการและกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน การเสริมสร้างให้ชุมชนมีการรวมตัวอย่างเข้มแข็งมาร่วมคิดร่วมเรียนรู้สู่การปฏิบัติ มีกระบวนการเรียนรู้และการจัดการองค์ความรู้ในรูปแบบที่หลากหลายตามภูมิสังคม ที่เหมาะสมสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตบนฐานทรัพยากร ภูมิปัญญา และวิถีวัฒนธรรมชุมชนด้วยความรอบคอบและระมัดระวัง มีคุณธรรมจริยธรรม มีความรักความเอื้ออาทร มีความสามัคคี เสียสละมุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเองและผู้อื่น จึงเป็นการอัญเชิญปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันของคนในชุมชน เพื่อมุ่งไปสู่ความสุขที่เกิดจากความสมดุล ความพอประมาณอย่างมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้ ชุมชนสามารถบริหารจัดการใช้ประโยชน์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่อย่างมีคุณภาพสอดคล้องเชื่อมโยงกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมชุมชน เพิ่มพูนความสัมพันธ์อันใกล้ชิดทางสังคมระหว่างผู้คนที่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน ทั้งนี้ การรวมตัวกันอย่างเข้มแข็งของคนในชุมชนนอกจากจะสามารถป้องกันและแก้ไขปัญหาที่ยากและสลับซับซ้อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาความยากจนที่มีความเป็นองค์รวมเกี่ยวพันทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองการปกครอง ซึ่งต้องอาศัยชุมชนที่เข้มแข็งเป็นเสาหลักในการร่วมมือร่วมใจดำเนินการให้หลุดพ้นจากความยากจนตลอดไปแล้ว ยังช่วยให้ชุมชนสามารถพัฒนาอนาคตของชุมชนได้อีกด้วย (สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน, 2548)

2) แนวทางพัฒนาการวางแผน

การบริหารจัดการกระบวนการชุมชนเข้มแข็ง ด้วยการส่งเสริมการรวมตัวเรียนรู้ร่วมคิดร่วมทดลองปฏิบัติจริง รวมทั้งการเสริมหนุนกลุ่มที่มีการรวมตัวอยู่แล้วให้เข้มแข็งเน้นศักยภาพความพร้อมของชุมชน เชื่อมโยงกับการทำมาหาเลี้ยงชีพตั้งแต่ระดับปัจเจก ระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน คำนึงถึงความพอประมาณและความพออยู่พอกินเป็นลำดับแรกก่อนที่จะเชื่อมต่อกับชุมชนและสังคมภายนอก มีกระบวนการจัดการองค์ความรู้เป็นขั้นเป็นตอน มีเครือข่ายการเรียนรู้ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน การจัดการองค์ความรู้และระบบการเรียนรู้ของชุมชนอย่างครบวงจร (สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน, 2548)

การสร้างความมั่นคงของเศรษฐกิจชุมชน ด้วยการบูรณาการกระบวนการผลิตบนฐานศักยภาพและความเข้มแข็งของชุมชนอย่างสมดุล เน้นการผลิตเพื่อการบริโภคอย่างพอเพียงภายในชุมชน สร้างความร่วมมือกับภาคเอกชนในการลงทุนสร้างอาชีพและรายได้ที่มีการจัดสรรประโยชน์อย่างเป็นธรรมแก่ชุมชน รวมทั้งการส่งเสริมบทบาทสตรีในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชุมชนและนำไปสู่การแก้ปัญหาความยากจนและการเสริมสร้างศักยภาพชุมชนในการอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสันติและเกื้อกูลกัน ด้วยการส่งเสริมสิทธิชุมชนและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการสงวน อนุรักษ์ พัฒนา ใช้ประโยชน์และเพิ่มประสิทธิภาพบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554)

2.2 แนวคิดการพัฒนาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา

การพัฒนา หมายถึง ทำให้เจริญยิ่งขึ้น ใช้ในความหมายได้หลายประเภท คือ การพัฒนาคน พัฒนาวัตถุ หรือการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อนำไปสู่มิติที่ดีกว่า ความเจริญเติบโตความก้าวหน้าการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ให้มีคุณภาพยิ่งขึ้น หรือการเปลี่ยนแปลงสภาพด้านจิตใจจนสามารถทำให้แต่ละบุคคลเจริญขึ้น หรือเพิ่มทับทวียิ่งขึ้น การพัฒนามีทฤษฎีต่าง ๆ คือ ต้องทำให้เจริญ ซึ่งเป็นตัวธรรมะ เพราะธรรมะจะช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เมื่อมีจิตใจที่สูงขึ้นแล้ว ก็ย่อมจะทำการพัฒนาไม่ว่าในด้านไหน ก็จะทำให้เกิดผลดี ถ้าจิตใจขาดธรรมะแล้ว ก็ย่อมไม่อาจพัฒนาอะไรได้เลย ธรรมะนั้นจะช่วยให้เราสามารถพัฒนาจิตได้ เมื่อจิตได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะพัฒนาอะไรก็ได้ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2514)

การพัฒนา คือ ทำให้มีความเจริญการฝึกอบรม หรือการทำให้เป็นการทำให้มีขึ้นโดยอาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญาหลักการดังกล่าว ได้แก่ 1) อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนอบรม การพัฒนาด้านความประพฤติ กฎระเบียบวินัยความสุจริต ทางกาย วาจาและอาชีพ 2) อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกฝนการอบรม พัฒนาด้านจิตใจ ที่ปลูกฝังคุณธรรมเพื่อสร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิต 3) อธิปัญญา คือ การฝึกฝนอบรม พัฒนาด้านปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้เข้าใจในสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ตามความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอันเกิดขึ้น เพื่อจะช่วยเหลือปัญหาที่บังเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2547)

การพัฒนาตามหลักการพุทธศาสนา ใช้คำว่า ภาวนา เป็นคำนามในภาษาบาลี มีรูปกิริยาศัพท์เป็นภาเวติ มีความหมายตรงกับคำว่า วุฑฺฒติ หรือวัฒนา หรือพัฒนา ที่ใช้ในภาษาไทย คำว่า ภาวนา ในคำสอนพุทธศาสนา หมายถึง การทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น หรือการทำให้เจริญขึ้น การบำเพ็ญ การพัฒนาเพื่อหาสิ่งที่ยังไม่มีให้มีขึ้น โดยเป็นการฝึกอบรมตนให้ดีขึ้นไปกว่าเดิม โดยแก้ไขในสิ่งที่ตนได้กระทำที่บกพร่องไปให้ดีขึ้น หรือภาวนา แปลว่า เจริญ หรือการทำให้เพิ่มพูนขึ้น โดยการฝึกอบรม ตรงกับความหมายว่า สิกขา ฉะนั้น สิกขากับภาวนาเป็นคำที่ใช้ได้เหมือนกัน เพราะมีความหมายคล้ายกันอย่างใกล้เคียงกัน หรือใช้แทนกันได้ในบางกรณี การปฏิบัติทางพระพุทธศาสนามีหลักการในการพัฒนา (อง.ปญจก. (ไทย) 22/79/114)

ภาวนา 4 คือ การเจริญ การทำให้เป็นให้มีขึ้น การฝึกอบรม การพัฒนา มีแนวทางอยู่ 4 ประการ คือ 1) กายภาวนา หมายถึง การเจริญกาย พัฒนากาย การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดีและปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณไม่ให้เกิดโทษให้กุศลธรรมงอกงาม และการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมในทางกายภาพ 2) สีลภาวนา หมายถึง การเจริญศีล การพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน หรือไม่ก่อความเดือดร้อนเสียหายให้กับบุคคลอื่น อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน 3) จิตตภาวนา หมายถึง การเจริญจิต พัฒนาจิต หรือการฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคงเจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีความเมตตากรุณา มีฉันทะ มีความอดุสาหะ มีความขยันหมั่นเพียร มีความอดทน มีสมาธิและสดชื่นเบิกบานภายในจิตใจ กล่าวคือ การเป็นสุขผ่องใสทางจิตใจ เป็นต้น 4) ปัญญาภาวนา หมายถึง การเจริญปัญญา พัฒนาปัญญา การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นแจ้งโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถหาจิตใจให้เป็น

อิสระสามารถทบทวนให้เกิดความบริสุทธิ์จากกิเลสและปลดพ้นจากความทุกข์ โดยมีการแก้ไขปัญหาดังกล่าวได้ด้วยปัญญา เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ การศึกษาเชิงเอกสารประกอบกับการศึกษาภาคสนามจากการลงพื้นที่สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และการสนทนากลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) แล้วนำมาวิเคราะห์ประกอบเนื้อหาในวิทยานิพนธ์

2. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ กลุ่มที่ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ โดยวิธีการเลือกแบบเจาะจง มีคุณสมบัติเป็นผู้ที่ทรงภูมิรู้ด้านเศรษฐกิจพอเพียงในพื้นที่ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน และประชาชนในชุมชนบ้านบุญแจ่ม รวมจำนวนทั้งหมด 15 รูป/คน โดยใช้วิธีการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive selection) (สุวิมล ติรกาพันธ์, 2555)

3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยสิ่งที่สนใจศึกษาอยู่บนพื้นฐานของวัตถุประสงค์การวิจัย ผู้วิจัยเข้าร่วมในกิจกรรมในพื้นที่ในการศึกษา อาศัยการติดตามอย่างเป็นธรรมชาติ ต่อสถานการณ์ สภาพแวดล้อม การแสดงออกซึ่งพฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งลักษณะเด่น อุปสรรคปัญหา สิ่งที่เป็นปัญหาหรืออุปสรรค ทำการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตความเป็นจริง การศึกษาซึ่งข้อมูลที่ได้จากการสังเกตอาจไม่เพียงพอ ดังนั้นจึงต้องมีการสอบถามข้อมูลเชิงลึกต่อไป

2) แบบสัมภาษณ์แบบปลายเปิดแสดงความคิดเห็น ผู้วิจัยพัฒนาขึ้นตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัยข้อที่ 2 และ 3 เกี่ยวกับสภาพบริบทชุมชน กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธ และวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อให้ได้ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ รวบรวมข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และผู้วิจัยดำเนินการสัมภาษณ์ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์ด้วยตนเอง มีการจดบันทึกและบันทึกเสียง

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ มาวิเคราะห์โดยพิจารณาประเด็นหลักที่สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีและเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวมไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ

ผลการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้นำเสนอผลการวิจัยดังนี้

1. แนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธ

แนวคิดการพัฒนาชุมชนเป็นการสร้างชุมชนให้เจริญ โดยอาศัยกำลังความสามารถของประชาชน และความร่วมมือของรัฐบาลร่วมกัน ขบวนการต่าง ๆ ซึ่งประชาชนและเจ้าหน้าที่รัฐใช้ความพยายามร่วมกันเพื่อแก้ไขภาวะเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมท้องถิ่นให้ดีขึ้น รวบรวมท้องถิ่นเข้าเป็นส่วนเดียวกันทั้งประเทศ และเพื่อให้ท้องถิ่นนั้น สามารถมีส่วนร่วมช่วยเหลือในการสร้างความเจริญของประเทศด้วย การพัฒนาท้องถิ่นจึงมีองค์ประกอบ 2 ประการ คือ ความร่วมมือของประชาชน หมายถึง ในการแก้ไขระดับการครองชีพของประชาชนให้ดีขึ้น ประชาชนต้องริเริ่มกิจการของตนเองด้วยตัวเองจนเต็มความสามารถและองค์ประกอบอีกประการหนึ่งคือ ความช่วยเหลือทางวิชาการและอื่น ๆ จากรัฐบาลหรือจากที่อื่น ๆ จะต้องดำเนินการในทางที่เป็นการ ส่งเสริมการริเริ่มของประชาชน การช่วยตัวเอง และการช่วยเหลือซึ่งกันและกันให้ดียิ่งขึ้น

แนวคิดการพัฒนาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา คือ ต้องทำให้เจริญ ซึ่งเป็นตัวธรรมะ เพราะธรรมะจะช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เมื่อมีจิตใจที่สูงขึ้นแล้ว ก็ย่อมจะทำการพัฒนาไม่ว่าในด้านไหน ก็จะทำให้เกิดผลดี ถ้าจิตใจขาดธรรมะแล้ว ก็ย่อมไม่อาจพัฒนาอะไรได้เลย ธรรมะมันจะช่วยให้เราสามารถพัฒนาจิตใจได้ เมื่อจิตใจได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้องแล้ว ก็ย่อมจะพัฒนาอะไรก็ได้ การพัฒนา คือ ทำให้มีความเจริญการฝึกอบรมหรือการทำให้เป็นการทำให้มีขึ้นโดยอาศัยหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิและปัญญาหลักการดังกล่าว ได้แก่

1) อธิศีลสิกขา คือ การฝึกฝนอบรม การพัฒนาด้านความประพฤติ กฎระเบียบวินัย ความสุจริต ทางกาย วาจาและอาชีวะ

2) อธิจิตตสิกขา คือ การฝึกฝน การอบรม พัฒนาด้านจิตใจ ที่ปลูกฝังคุณธรรมเพื่อสร้างเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและสุขภาพจิต

3) อธิปัญญา คือ การฝึกฝนอบรม พัฒนาด้านปัญญา เพื่อทำให้เกิดความรู้เข้าใจในสรรพสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้ตามความเป็นไปตามเหตุปัจจัยอันเกิดขึ้น เพื่อจะช่วยแก้ไขปัญหที่บังเกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยใช้หลักสัปปุริสธรรม 7 พบว่า หลักสัปปุริสธรรมนั้นเป็นข้อธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่บริษัทตามโอกาสสถานที่ต่าง ๆ กัน (อง.สตตก. (ไทย) 23/65/143) ซึ่งคุณสมบัติของบุคคลที่ดีในความหมายของพระพุทธศาสนาจะต้องเป็นผู้ประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการในชีวิตประจำวัน นั้นถ้าหากใครมีคุณธรรมของมนุษย์ที่แท้ 7 ประการนี้และสามารถประพฤติได้อย่างถูกต้องตามหลักการเหล่านี้โดยสมบูรณ์แล้วผู้นั้นย่อมได้ชื่อว่าเป็นผู้ที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็น "สัตบุรุษ" หรือ "คนดีแท้" หรือ "มนุษย์โดยสมบูรณ์" การกระทำหรือพฤติกรรมของเขา มีความเหมาะสมถูกต้องปราศจากความผิดพลาดน่าประโยชน์มาให้ทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยรวม ย่อมเอื้ออำนวยประโยชน์สันติสุขแก่สังคมนั้น

2. กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ พบว่า มี 6 ขั้นตอน ได้แก่

1) ขั้นที่ 1 การวิเคราะห์สถานการณ์ ที่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ และบริบท

สังคมเปลี่ยนแปลงไปที่เห็นได้ชัดมีอยู่ 4 มิติสำคัญ คือ (1) มิติทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่กำลังประสบอยู่ในปัจจุบันสาเหตุสำคัญเพราะคนในชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ (2) มิติทางสังคม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (3) มิติทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรม มีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร ต้องยอมรับถึงสภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป (4) มิติทางสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพทางสังคมและค่านิยม กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์สถานการณ์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบ้านบุญแจ่ม มีภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คือต้องยอมรับว่าชุมชนคือฐานรากที่มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพโดยต้องมีการสนับสนุนให้มีการจัดการกระบวนการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลสารสนเทศที่ศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์

2) ขั้นที่ 2 การวางแผน เป็นการวางแผนกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของบ้านบุญแจ่ม ได้ให้ความสำคัญกับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของสังคมส่วนรวมด้วย โดยเชื่อว่าหากเศรษฐกิจเติบโตสูงขึ้นระดับรายได้ของประชากรก็จะเพิ่มขึ้นด้วย ซึ่งจะส่งผลให้มาตรฐานการดำรงชีวิตของประชาชนสูงขึ้นแต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจในเชิงปริมาณดังกล่าว ก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างภาคอุตสาหกรรมกับภาคเกษตรกรรมนำไปสู่ข้อสรุปผลของการพัฒนาที่ผ่านมา จึงการมีระดมด้านความคิด ร่วมคิด มีวัตถุประสงค์เพื่อระดม "พลังความคิด" ให้รู้แจ้งแทงตลอดด้านเศรษฐกิจ โดยผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมในการระดมสมอง เพื่อระดมความคิด เพื่อให้เกิดความเข้าใจร่วมกัน ปรับกระบวนการทัศน์มีการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ วิเคราะห์ปัญหาและโอกาสอย่างรอบด้านเพื่อไปสู่การวางแผนที่ครอบคลุมตามเป้าหมายที่วางเอาไว้ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดในการวางแผนพัฒนา

3) ขั้นที่ 3 การพัฒนาโครงการและกิจกรรมของชุมชน เพื่อการพัฒนาเป็นการจัดกิจกรรมที่เป็นระบบในการพัฒนาตัวบุคคลในด้านร่างกาย ด้านอารมณ์ ด้านสังคม และด้านสติปัญญา เพื่อการปฏิบัติหน้าที่องค์การให้บรรลุถึงเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งโครงการที่ดีย่อมทำให้ประสิทธิภาพของการดำเนินงาน และผลตอบแทนที่องค์การหรือหน่วยงานจะได้รับอย่างคุ้มค่า อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาของหน่วยงานนั้น

4) การติดตามและการประเมินผล ความสำคัญและจำเป็นของการติดตามและประเมินผล คือ ให้ได้สารสนเทศ (information) เพื่อ 1) ประกอบการตัดสินใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในโครงการทั้งทางตรงและทางอ้อม ใช้ศึกษาเรียนรู้ความสำเร็จ อุปสรรค และความล้มเหลวของโครงการ ตัวอย่างของการใช้ประโยชน์จากข้อมูลสารสนเทศ เช่น (1) ติดตามการใช้ทรัพยากรและงบประมาณเพื่อปรับปรุงการจัดสรรและกระจายทรัพยากรให้โครงการสามารถดำเนินได้ตามเป้าหมายและตามกรอบงบประมาณที่กำหนด (2) ศึกษาปัญหาและสาเหตุของปัญหาอุปสรรคเพื่อดำเนินการแก้ไขได้ตรงจุดตรงเวลา (3) ติดตามความครอบคลุมและประโยชน์ที่กลุ่มเป้าหมายพึงได้รับอย่างทั่วถึง ไม่กระจุกตัวอยู่ที่กลุ่มใดหรือ พื้นที่ใดเป็นพิเศษ (4) ตรวจสอบว่าประชากรกลุ่มเป้าหมายให้การยอมรับและใช้ประโยชน์จากโครงการมากน้อยเพียงใด (5) ประเมินผลกระทบระยะยาวที่เกิดขึ้นกับประชาชน โดยเฉพาะการยกระดับคุณภาพชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องรายได้ สุขภาพ สิ่งแวดล้อม และความเข้มแข็งของประชาชน และ (6) แสดงความรับผิดชอบของผู้จัดทำโครงการที่จะต้อง

รายงานผลงานผลดำเนินงานให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องรับทราบร่วมกัน

5) ขั้นที่ 5 การส่งเสริมความร่วมมือ การส่งเสริมความร่วมมือของบุคคลในชุมชนต้องได้รับความร่วมมือจากทุกคนในชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาที่ดีของคนในชุมชน และสังคมโดยส่วนรวมมีส่วนร่วมของชุมชนว่าสมาชิกของชุมชนต้องเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องใน 4 มิติ ได้แก่ (1) การมีส่วนร่วมการตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร (2) การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา รวมทั้งลงมือปฏิบัติตามที่ได้ตัดสินใจ (3) การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน (4) การมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ โดยสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนของชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือและเข้ามามีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินกิจกรรมในการพัฒนา รวมถึงได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนานั้นอย่างเสมอภาคเพราะว่าการส่งเสริมการมีส่วนร่วมมีความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ เป็นการมีส่วนร่วมของชุมชน ที่การเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ อารมณ์ รวมทั้ง ค่านิยมของประชาชนเป็นเครื่องชี้นำตนเองให้เข้ามามีส่วนร่วม แสดงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การกระทำที่บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ ทำให้ผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม เกิดความผูกพัน มีความรู้สึกรับผิดชอบต่อกิจกรรมที่ดำเนินงานด้วยความสมัครใจร่วมกัน

6) ขั้นที่ 6 การวิเคราะห์ผลกระทบกระบวนการพัฒนาเป็นแนวทางในการพิจารณาแก้ไขปัญหาแต่ละปัญหา ตามขีดความสามารถของชุมชน ทำให้ทราบว่าปัญหาใดแก้ไขได้ง่าย ปัญหาใดแก้ไขได้ยากหรือปัญหาใดได้รับการแก้ไขและเกิดผลสัมฤทธิ์ต่อชุมชนแล้ว ก็สามารถเลือกดำเนินการได้ก่อนหลังตามลำดับ เป็นการเตรียมการสำหรับการแก้ไขปัญหาไว้ล่วงหน้า ในขั้นปฏิบัติการสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี เป็นประโยชน์ต่อการวางแผนพัฒนาชุมชนอย่างแท้จริงตามลำดับ เพราะการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนนั้นเป็นการเชื่อมโยงปัญหาทั้งหมดเอาไว้ในทุกแง่มุมเพื่อเปรียบเทียบผลได้ผลเสียจากกระบวนการพัฒนาว่าได้ประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหน เพื่อให้ดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

อภิปรายผล

การนำเสนอการอภิปรายผลการวิจัยในครั้งนี้ มีดังนี้

1. จากผลการวิจัยกระบวนการการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนบ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่ พบว่า การวิเคราะห์สถานการณ์ ที่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและบริบทสังคมเปลี่ยนแปลงไปที่เห็นได้ชัดมีอยู่ 4 มิติสำคัญ คือ (1) มิติทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่กำลังประสออยู่ในปัจจุบันสาเหตุสำคัญเพราะคนในชุมชนไม่สามารถพึ่งพาตนเองในทางเศรษฐกิจได้ (2) มิติทางสังคม เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (3) มิติทางวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรม มีความแตกต่างกันอยู่พอสมควร ต้องยอมรับถึงสภาพของสังคมเปลี่ยนแปลงไป (4) มิติทางสิ่งแวดล้อม ที่ได้รับผลกระทบจากสภาพทางสังคมและค่านิยม กล่าวได้ว่า การวิเคราะห์สถานการณ์กระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบ้านบุญแจ่ม มีภารกิจเกี่ยวกับการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมของประชาชน ส่งเสริมและพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม คือต้องยอมรับว่าชุมชนคือฐานรากที่มีความมั่นคงและมีเสถียรภาพโดยต้องมีการสนับสนุนให้มีการจัดการกระบวนการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จากข้อมูลสารสนเทศที่ศึกษาวิเคราะห์สถานการณ์ สอดคล้องกับผลการวิจัยของ

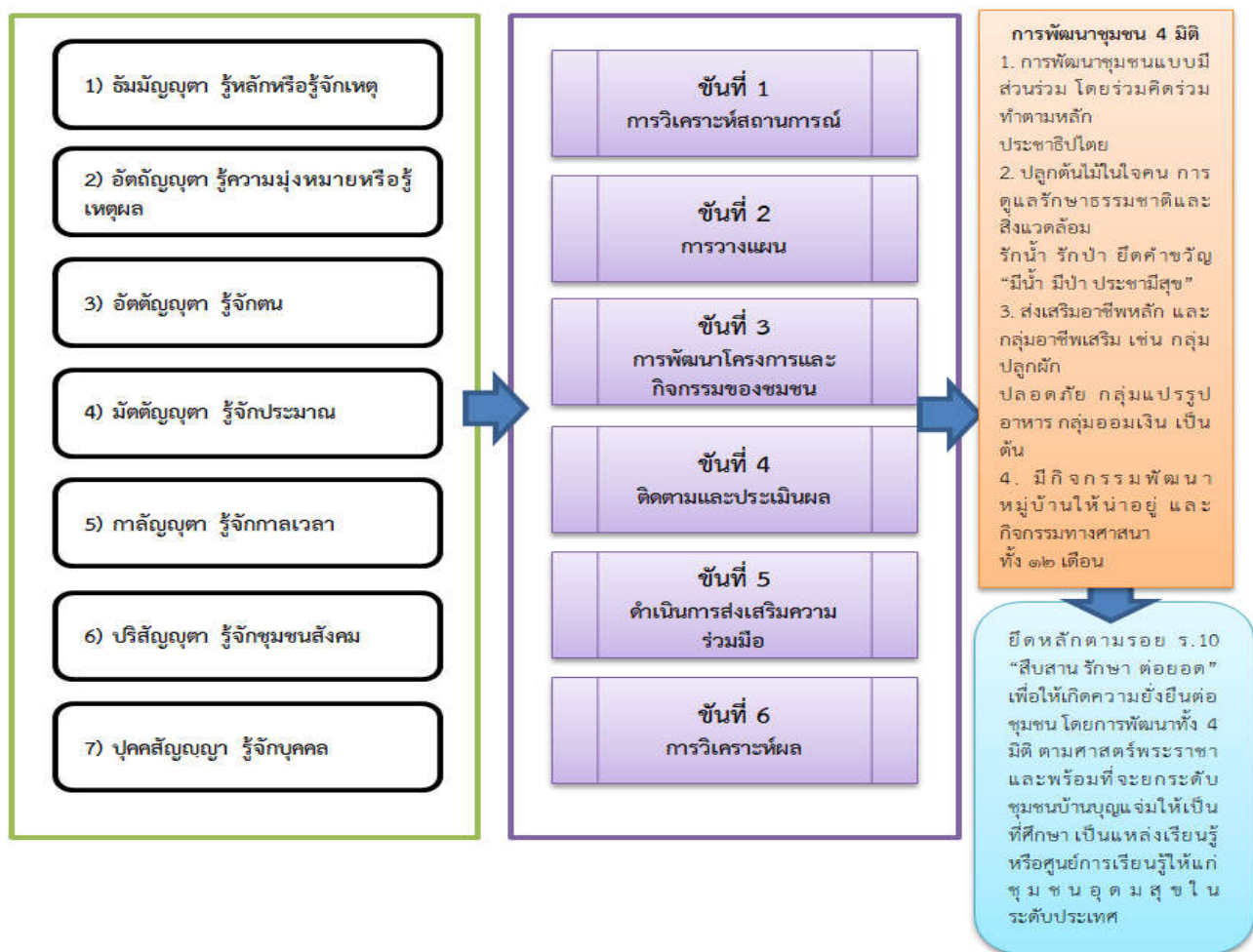
พระมหาสมคัคคิ์ ธีรว โส (แหวนคำ) ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา” มีผลการวิจัยพบว่า การวิเคราะห์กระบวนการพัฒนาและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเมืองและชนบทในเทศบาลตำบลเชียงคำและองค์การบริหารส่วนตำบลน้ำแวน ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ด้านกระบวนการพัฒนาและกระบวนการมีส่วนร่วมใน 1) มิติทางเศรษฐกิจ จะเห็นได้ว่าเศรษฐกิจแบบพออยู่พอกิน พอประมาณและมั่นคงยั่งยืน สามารถพึ่งพาตนเองได้พ้นจากความยากจนโดยมีอาชีพที่สุจริตโดยใช้ความเป็นวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมผสมผสานความทันสมัยแบบใหม่ ๆ แต่ยังคงรักษารากฐานความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะพื้นที่ของตนไว้ได้อย่างเหนียวแน่น ช่วยให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนกลุ่มอาชีพต่าง ๆ และกลุ่มเกษตรกรจำนวนมากมีรายได้เพิ่มสูงขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจากความพยายามในการพลิกฟื้นของดีที่มีอยู่ในชุมชนให้คนภายนอกสัมผัสได้และเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนที่สุด เกิดชีวิตที่มีสุขพ้นจากความยากจนสามารถพึ่งพาตนเองได้ มีครอบครัวที่อบอุ่นและเป็นสุขตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน 2) มิติทางสังคมมีการสร้างแนวทางปฏิบัติร่วมกันเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันและหลักประกัน ความสมดุลความเสมอภาคให้เกิดขึ้นในสังคมแก้ปัญหาต่างๆของคนในชุมชนและวางแผนไว้เพื่ออนาคตป้องกันจากสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต มีการจัดลำดับความสำคัญนั้นของปัญหา ตรงจุดตามเป้าหมายที่ทุกฝ่ายเห็นว่าควรปรับปรุงแก้ไขพัฒนาร่วมกัน เพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายของภาครัฐ เกิดสังคมร่วมรับผิดชอบร่วมกันดำเนินงาน ร่วมกันคิด ร่วมลงมือปฏิบัติ ร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกันในการติดตามและประเมินผลให้เกิดความยั่งยืน 3) มิติทางวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมการค้าขายตามวิถี ประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีวัดเป็นศูนย์รวมใจในกิจกรรมต่างๆ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาของตนเอง เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของคนในชุมชนส่วนหนึ่งเป็นการสืบทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมให้แก่คนรุ่นหลัง ทำให้เกิดการซึมซับทางวิถีวัฒนธรรมของตนเอง สร้างความผูกพันของคนในชุมชนเกิด มีผู้นำรุ่นเก่าถ่ายทอดวิถีชีวิตวัฒนธรรมสู่ผู้นำรุ่นใหม่ เกิดการขยายเครือข่ายทางวัฒนธรรมเกิดผู้นำที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ รวมถึงผู้นำกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีบทบาทผู้นำเพื่อเป็นแบบอย่างให้สมาชิกชุมชนและกลุ่มเยาวชนได้ปฏิบัติตามในการนำวัฒนธรรมที่มีอยู่มาปรับประยุกต์ใช้อย่างต่อเนื่อง แต่ยังคงรักษารากของวัฒนธรรมไว้อย่างลึกซึ้งและเข้าใจ มิติทางด้านสิ่งแวดล้อมการสร้างจิตสำนึกการตระหนักรู้ถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงระบบการ ควบคุมมลภาวะทางสิ่งแวดล้อมปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนา ให้ความสำคัญต่อสิ่งแวดล้อมเป็นการสร้างแนวปฏิบัติร่วมกันและความมั่นคงทางสิ่งแวดล้อมปลูกจิตสำนึกให้ทุกคนเพื่อเกิดการหวงแหนเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์โดยใช้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมาเป็นตัวกำหนด เกิดการวางแผนการดำเนินการที่เหมาะสมต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมบริโภคและกระแสโลก เป็นการสร้างความสมดุลของสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้น ๆ เกิดคุณค่ามากที่สุดและยั่งยืนต่อไป (พระมหาสมคัคคิ์ ธีรว โส (แหวนคำ), 2561)

2. ผลการศึกษา ในส่วนของการวิเคราะห์กระบวนการกับหลักสัปปุริสธรรม 7 พบว่ากระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านบุญแจ่ม อำเภอร่องวาง จังหวัดแพร่ ทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญว่า ควรมีแนวทางในการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อพัฒนากระบวนการตามแนววิถีพุทธที่สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น โดยผู้วิจัยเลือกหลักสัปปุริสธรรม 7 เพราะเห็นว่า กระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบ้านบุญแจ่มที่ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์สถานการณ์ (2) การวางแผน (3) การพัฒนา

โครงการและกิจกรรมของชุมชน (4) ติดตามและประเมินผล (5) ดำเนินการส่งเสริมความร่วมมือ และ (6) การวิเคราะห์ผล มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับหลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 ธรรมของคนดีธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ มี 7 ประการคือ 1) ธัมมัญญูตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2) อตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล 3) อตตัญญูตา รู้จักตน 4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญูตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสัจญูตา รู้จักชุมชนสังคม 7) ปุคคสัญญูตา รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการอันเป็นคุณสมบัติภายในตัวบุคคล ซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง 7 ประการนี้เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ที่จะทำให้บุคคลสามารถจัดการสามารถ ปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างภายใต้การมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของชุมชน ให้บรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชนได้ตามเป้าหมาย สอดคล้องกับผลการวิจัยของ **กัญจนพรพรรณ จุพรมณี** ที่ได้ศึกษาวินิจฉัยเรื่อง “การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะคาจันท์จังหวัดลำปาง” ผลการวิจัยพบว่า แนวทางพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะคาจันท์จังหวัดลำปาง นอกจากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งแล้วนั้น แนวทางการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามหลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 ที่นำมาบูรณาการใช้ในการดำเนินการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งอีกด้วย นอกจากส่งเสริมความเข้มแข็งของคนในชุมชนแล้วยังได้บ่มเพาะปูพื้นฐานให้กับเยาวชนคนรุ่นใหม่ มีความเข้มแข็งทางจิตสำนึก สามารถสืบสานวัฒนธรรม วิถีชีวิตของคนในชุมชนให้เข้มแข็งสืบต่อไป (กัญจนพรพรรณ จุพรมณี, 2561)

องค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย

จากการศึกษากระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งของชุมชนบ้านบุญแจ่ม อำเภอร้องกวาง จังหวัดแพร่ ทำให้ผู้วิจัยพบประเด็นที่สำคัญว่า ควรมีแนวทางในการนำองค์ความรู้ไปต่อยอดเพื่อพัฒนากระบวนการตาม แนววิถีพุทธที่สอดคล้องกับเนื้อหามากขึ้น โดยผู้วิจัยเลือกหลักสัปปุริสธรรม 7 เพราะเห็นว่า กระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอนในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งบ้านบุญแจ่มที่ประกอบด้วย (1) การวิเคราะห์สถานการณ์ (2) การวางแผน (3) การพัฒนาโครงการและกิจกรรมของชุมชน (4) ติดตามและประเมินผล (5) ดำเนินการส่งเสริมความร่วมมือ และ (6) การวิเคราะห์ผล มีเนื้อหาที่สอดคล้องกับหลักธรรมสัปปุริสธรรม 7 ธรรมของคนดีธรรมที่ทำให้เป็น สัตบุรุษมี 7 ประการคือ 1) ธัมมัญญูตา รู้หลักหรือรู้จักเหตุ 2) อตถัญญูตา รู้ความมุ่งหมายหรือรู้เหตุผล 3) อตตัญญูตา รู้จักตน 4) มัตตัญญูตา รู้จักประมาณ 5) กาลัญญูตา รู้จักกาลเวลา 6) ปริสัจญูตา รู้จักชุมชน สังคม 7) ปุคคสัญญูตา รู้จักบุคคล คุณธรรม 7 ประการอันเป็นคุณสมบัติภายในตัวบุคคล ซึ่งมีคุณสมบัติทั้ง 7 ประการนี้เป็นองค์ประกอบและปัจจัยที่เกี่ยวข้องกันอย่างสมบูรณ์ที่จะทำให้บุคคลสามารถจัดการสามารถ ปฏิบัติการในภาระงานทุกอย่างภายใต้การมีส่วนร่วมและการพึ่งตนเองของชุมชน ให้บรรลุผลสำเร็จในการพัฒนาชุมชนได้ตามเป้าหมาย สรุปดังภาพต่อไปนี้

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) ด้านการพัฒนาสังคมควรมีการนำปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ และแนวทางในการแก้ไขปัญหา ด้านการพัฒนาสังคมไปปรับใช้ในหมู่บ้านบุญแจ่ม ตำบลน้ำเลา อำเภอร่องขวาง จังหวัดแพร่ต่อไป

2) ในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจควรมีหน่วยงานติดตามตรวจสอบการเสนอแนวคิดทาง ด้านเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการและควรเน้นที่พัฒนาเรื่องปากท้องของประชาชนให้สอดคล้องกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและในด้านการพัฒนาสิ่งแวดล้อมควรเน้นการพัฒนาจากการมีส่วนร่วมของภาคประชาชน โดยการประชาสัมพันธ์กิจกรรมรักษาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนให้ประชาชนรับทราบและควรมี การเน้นให้มีการอนุรักษ์รักษาแบบยั่งยืน

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) ควรศึกษาเปรียบเทียบกระบวนการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งวิถีพุทธของชุมชนในเขต ภาคเหนือตอนบน

2) การศึกษาเชิงปฏิบัติการในการสร้างการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนว พุทธกับกลุ่มภาคีเครือข่ายการพัฒนาสังคมในจังหวัดแพร่

- 3) ควรศึกษาการสร้างหลักสูตรในการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งตามแนววิถีพุทธ
- 4) ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการบริหารจัดการ ตามหลักสัปปุริสธรรม 7

เอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ ศรีเจริญจิตร. (2557). “รูปแบบการส่งเสริมเพื่อการดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ให้แก่ชุมชนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”. *วิทยานิพนธ์ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- กัญจนพรรณณี จุฬารมณี. (2561). “การพัฒนาชุมชนเข้มแข็งเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านศาลาเม็ง ตำบลท่าผา อำเภอกะลาเจ้าพระยา จังหวัดลำปาง”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- คำนาย อภิปรัชญาสกุล. (2558). *เศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy)*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท โฟกัสมีเดีย แอนด์พับลิชซิ่ง จำกัด.
- ทาริตา แต่งเส็ง. ญัฐวิภา ทองรุ่ง และ กัมปนาท วงษ์วัฒนพงษ์. (2563). การพัฒนาชุมชนตามแนววิถีพุทธ, *Journal of Modern Learning Development*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 4 (กรกฎาคม – สิงหาคม): 239-253.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2547). *วิธีคิดแบบหลักพุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร จำกัด.
- พระมหาสมศักดิ์ อีรวีโส (แหวนคำ). (2561). “กระบวนการพัฒนาชุมชนเมืองและชนบทสู่ความยั่งยืน ในอำเภอยางชุมน้อย จังหวัดพะเยา”. *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนสังคม*. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2542. กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คพับลิเคชันส์.
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2554). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจ.
- สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่. (2565). *หมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ อำเภอร่องควาง จังหวัดแพร่*. [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <https://district.cdd.go.th/rongkwang/services/> [12 มกราคม 2565].
- สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน. (2548). *แผนชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักส่งเสริมและพัฒนาศักยภาพชุมชน.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. (2551). *พจนานุกรมศัพท์พุทธศาสนา ไทย-อังกฤษ*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุธี วรประดิษฐ์. (2553). “การมีส่วนร่วมของชุมชนงานสารสนเทศสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดตราด : สำนักงานการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดตราด”. *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง*. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

สุภาพ บุญไชย. (2553). *การอนุรักษ์ฟื้นฟูและพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมป่าบุงป่าทามลุ่มน้ำชีโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน*. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.).

สุวิมล ตีรกานันท์. (2555). *ระเบียบวิธีการวิจัยทางสังคมศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Dunham, P. J., Hurshman, A., Litwin, E., Gusella, J., Ellsworth, C., & Dodd, P. W. (1998). Computer-mediated social support : Single young mothers as a model system. *American journal of community psychology*. 26 (2): 281-306.

Miniclier, L. (1969). Community Development as a Vehicle of US Foreign Aid. *Community Development Journal*, 4 (1): 8-12.

Peter Du Sautoy. *Status*. (1962). (Community Development Bulletin : Rosenbach.